

מדוע לא תיקנו ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל?

לעילוי נשמות הוריי
אבי מורי מרדכי בן יעקב זיסברג ז"ל
נלב"ע בנר ראשון של חנוכה תש"ע
ואמי מורתי אדה בת אריה ע"ה
נלב"ע בנר שמיני של חנוכה תשס"א
תנצב"ה

הקדמה

- א. אין מברכים על מצוה שהיא תמידית
 - ב. אין מברכים על מצוה טבעית שכלית
 - ג. אין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה
 - ד. ברכת ישיבת ארץ ישראל כלולה בברכת הארץ שבברכת המזון
 - ה. הסברים נוספים התלויים בהגדרת מצות ישיבת ארץ ישראל
- סיכום ומסקנות

הקדמה

מדוע לא תקנו חז"ל ברכה לאדם העולה לארץ ישראל להתיישב בה, כמו שמברכים על קיום שאר המצוות? לכאורה עולה חדש המגיע לארץ היה צריך לברך "בא"ה אמ"ה אשר קדשנו במצוותיו וצונו להתיישב בארץ ישראל"! שאלה זו קשה במיוחד לשיטת הרמב"ן (השמטות עש"ן ד) הסובר שיישוב הארץ היא מצות עשה מהתורה, אך גם לסוברים שהיא מדרבנן - הרי מברכים גם על מצוות מדרבנן! הראשון שדן בשאלה זו הוא הרב יהודה ליב מימון¹, ובעקבותיו דנו רבנים נוספים².

1 לאחר שעלה לארץ בשנת תרס"ח. סיני שנה ג כרך חמישי חוברת א-ב (סיון תרצ"ט - חשון ת"ש), "ברכת הארץ", עמ' מג-נא.

2 הרב חיים שרגא פייבל פרנק, תולדות זאב על מסכת שבת פרק כירה, ח"ב, עמ' סז-סח. הרב מרדכי פוגלמן, שו"ת בית מרדכי, ירושלים תשל"א, סימן כח. הרב יוסף פנחס, שו"ת יפה מראה, ירושלים תשמ"ז, סימן ב אות א. הרב מנשה כהן, ספר ליקוטי שושנים, בני ברק תשנ"ז, "טעם שאין מברכים על ישוב ארץ ישראל", עמ' תקלג-תקלח. הרב יעקב אריאל, שו"ת באהלה של תורה, כפר דרום תשס"ג, ח"ד סימן ה, "ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל". הרב יצחק זילברשטיין, כנפי רוח, בני ברק תשס"ה, פרק ס, "מדוע לא תקנו ברכה על מצות ישוב ארץ ישראל" [בתוך ספר אבני חן, לרב אברהם יעקב זילברשטיין]. הרב בניהו דיין, שו"ת דברי בניהו, ירושלים תשע"ב, חלק יט סימן כ, "ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל". הרב מרדכי ציון, שו"ת ארץ ישראל, ירושלים תשע"ה, סימן קמז. הרב מתתיהו גבאי, "מה טעם לא תקנו ברכה על ישוב ארץ ישראל", האוצר, גליון לז (שבט תש"פ), עמ' שו-שי.

א. אין מברכים על מצוה שהיא תמידית

באור זרוע (ח"א הלכות ברכת המוציא סימן קמ) כתב:

זה הכלל שאני אומר בברכות, כל מצוה שיש עתים למצוותה, כגון ציצית, תפילין, סוכה, מזוזה, מילה, קריאת שמע, פדיון הבן... וכל כיוצא בהם שיש זמן שחייב בהם ופעמים שאינו חייב בהן, הלכך כשמגיע זמן חיובם צריך לברך על עשייתם מחמת חיובם... אבל אותן מצוות **שלעולם חייב בהם ואין עיתים להיפטר מהם**, כגון: להאמין באלהינו וליראה אותו ולאהבה אותו ולשמוע בקולו ולדבקה בו, ושלא לעבוד עבודה זרה, ביקור חולים ותנחומי אבלים ונתינת צדקה וקבורת מתים... וכבוד אב... שאין להם פטור, אין שייך לברך עליהם כי לעולם חייב בהם ואין שייך בהם חיובם...

לפי דברי האור זרוע כתב הרב יהודה ליב מימון שאין צריכים לברך על מצות ישיבת ארץ ישראל, מכיוון שהיא אינה מוגבלת בזמן והיא חובה תמידית, מפני שתמיד אנו מצווים לדור בארץ ישראל, כמאמרם: "לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גוים" (כתובות ק', ב), וכתב הרמב"ם "אסור לצאת לחוץ לארץ לעולם" (הלכות מלכים פ"ה ה"ט), לכן אין מברכים עליה³. תירוץ זה מתאים במיוחד לדעת הרמב"ם⁴ שהיושב בארץ ישראל מקיים את מצות ישיבת ארץ ישראל ב"כל עת ובכל רגע"⁵.

היו שהוסיפו⁶ שכלל זה חל גם לעניין ברכת שהחיינו.

3 הביאו בשו"ת בית מרדכי סימן כח. בשם הרב חיים קנייבסקי כתבו: לא תקנו חז"ל ברכה על מצוה תמידית שאדם צריך לקיימה בכל עת ובכל שעה ללא הפסק, כשם שלא תקנו ברכה על שש המצוות התמידיות (הביאו הרב יצחק זילברשטיין, כנפי רוח פרק ס). וכן תירץ הרב אביגדור נבנצל (שו"ת ארץ ישראל, עמ' קעט).

4 הרב אליעזר אזכרי, ספר חרדים מצוות התלויות בארץ פרק ב: "וכתב רמב"ן במנין תרי"ג מצוות ישיבת ארץ ישראל כל עת ורגע שהאדם בארץ ישראל הוא מקיים מצוה זו".

5 העיר על תירוץ זה הגר"א נבנצל במכתב אלי, לאחר שעבר על מאמר זה: "וצ"ע לענ"ד, אמנם נכון שהמצוה היא תמידית, אבל מי שדר עד עתה בחוץ לארץ עוד לא קיים אותה!" וכתב שלא ניתן לדחות טענה זו בכך שהאור זרוע מונה גם קבורת מתים כמצוה תמידית, למרות שגם בה מן הסתם לכל אחד יש פעם ראשונה שהוא מקיים אותה. משום ש"היא מצוה שהלואי לא היה צורך בה, כשם שאין מברכים שהחיינו על קריאת מגילת איכה". אם כן, חזרת הטענה שמי שבא מחוץ לארץ ומקיים לראשונה את מצות ישיבת ארץ ישראל ראוי שיברך.

6 הרב ישראל וועלץ, שו"ת דברי ישראל, בני ברק תש"מ, ח"א, או"ח סימן נא. הוא דן מדוע לא תקנו ברכה על מצות עשה של תשובה, והביא את האור זרוע, והוסיף: "ומכל שכן שהחיינו".

ב. אין מברכים על מצוה טבעית שכלית

בערוך השולחן (חושן משפט סי' תכז אות י) נמצא חידוש בנוגע לברכת המצוות: היה נראה לומר טעם מה שלא תקנו ברכות באלו העניינים [=מצוות צדקה וביקור חולים]. דאע"ג דהאיש הישראלי מחוייב לעשות גם מצוות שכליות לא מפני השכל אלא מפני ציווי הקב"ה... מכל מקום קדושת ישראל אינו ניכר כל כך בהשכליות כמו בהשמעיות... ולכן לא תקנו ברכות על מצוות שכליות ודרך ארץ שיש בכל אדם ולשון, ולא תקנו לברך "אשר קדשנו במצוותיו" אם כי אינם עושים רק מפני השכל מכל מקום יש בהם עשיות כאלה... קדם לו רבנו בחיי (במדבר טו, לח):

וכבר ידעת כי כל המצוות כולן שני חלקים: מקובלות ומושכלות, וחכמי האמת ז"ל תקנו לנו נוסח הברכות למצוות המקובלות ולא תקנו למצוות המושכלות⁷, לפי שהמקובלות הן הן עיקר הקדושה, ועליהן אנו נקראים קדושים, על כן תקנו בהם ברכה לומר אשר קדשנו במצוותיו וציוונו.

על פי דברים אלה, כתב הרב מימון, נוכל להבין מדוע לא תיקנו ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל, כי החובה לדור בארצנו היא מצווה שהשכל מסכים עליה, שהרי על כל אחד מישראל מוטלת החובה להשתדל בבניין הארץ, וכן כל האומות משתדלים לבנות את ארצם ומדינותיהם, לכן לא תיקנו לברך על ישיבת הארץ "אשר קדשנו במצוותיו".

כן כתב גם בספר תורת ירוחם⁸: "כל אומה צריכה ארץ ומולדת. ישוב הארץ היא מצוה שכלית שכל אדם פשוט מבינה. האם כל הגויים אף שאין להם את המצוה של "וירשתם... וישבתם" אינם נלחמים בעד ארצם עד טיפת דמם האחרונה?" לכן לא תקנו ברכה על מצוה זו⁹.

7 וכן כתב בספרו "כד הקמח" בערך ציצית: "כי בקיום המושכלות לא יקרא העם גוי קדוש, כי גם הגויים שהם גוי אובד עצות ואין בהם תבונה (דברים לב, כח) הלא הם מתעסקים בקצת המצוות המושכלות, וגם החכמים לא תקנו לברך על המושכלות כלל, כי אין עיקר הברכה והקדושה אלא במצוות המקובלות".

8 הרב ירוחם זאב צכנוביץ, ספר תורת ירוחם, לומזה תרצ"ז, חלק אורח חיים סימן ט, אלא שחילק בין מצוות שכליות ושמעיות מסברת עצמו. וכן כתב הרב יעקב אריאל (באהלה של תורה ח"ד סימן ה אות ד): לכל עם ארץ משלו, גם ללא תורה וללא מצוה. זו תחושה טבעית של כל עם שתהיה לו מולדת, וקל וחומר עם ישראל גוי קדוש.

9 בשו"ת פרי יהושע (לרב מנחם צבי אייכנשטיין, סט. לואיס תשי"ט, סימן סו) העיר על דבריו, שכיוון לדעת רבינו בחיי (במדבר טו, לח) ולא הזכירו. וכן כתב גם הרב אריה ליפשיץ-בלאחור בשו"ת שם אריה (וילנא תרל"ג, או"ח סימן א) מסברת עצמו ואף ממנו נעלמו דברי רבינו בחיי.

אך בספר ליקוטי שושנים (ח"א עמ' תקלח) הקשה על הסבר זה: אמנם השכל מחייב שלכל אומה תהיה ארץ משלה, אבל מי אמר שהיהודים צריכים להתיישב דווקא בארץ ישראל ולא במקום אחר בעולם? את הישיבת בארץ ישראל דווקא עושים אנו בגלל המצוה, ואת זה אין השכל מחייב, וממילא חוזרת השאלה מדוע לא תיקנו ברכה? הרב מיימון תירץ: אמנם יש עלינו חובה לדור בארץ ישראל מצד התורה, אבל גם מבלעדי הציווי - השכל מחייב אותנו לשוב דווקא לארצנו בגלל הרגש הלאומי ובגלל שזו ארץ אבותינו.

סיוע לתירוץ זה ניתן להביא ממה שכתב בשו"ת בנימין זאב¹⁰ בתשובה לשאלה מדוע אין מברכים על מצות כיבוד אב ואם והידור זקנים: "במצוות שאפילו האומות עושים אותן כמונו **לפעמים**, אין מברכים עליהם, כי אין אנו מקודשים מהם בהן". כלומר, מברכים רק על מצוות שאין האומות עושות אותן כלל.

ג. אין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה

בשם הרב קוק מביא הרב מיימון¹¹ תירוץ אחר בשיטת הרמב"ן: לפי הרמב"ן מצות הישיבה בארץ ישראל היא רק מעין התחלה למצוה, והמשך המצוה ותכליתה היא (כמו שכתב הרמב"ן בהשמטות עשין ד) "שנצטוונו לרשת את הארץ... ולא נעזבנה ביד זולתנו מן האומות או לשממה". תכלית המצוה היא לגאול את אדמתה מיד זרים, לכבוש אותה מידי הגויים וליישב בה את ישראל, וגם להחיותה ולהפרותה ולבנות חורבותיה. כיוון שקיום דבר זה תלוי גם בגורמים חיצוניים הרי זה כמו שכתב הרשב"א בתשובותיו (ח"א סי' יח) שאין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה. הרב מרדכי פוגלמן (שו"ת בית מרדכי סי' כד) העיר שהדבר היה נכון בימיו של הרב קוק, אבל בימינו השתנו התנאים והשתנתה המציאות, שכן זכינו להקמת מדינת ישראל המוכרת ומאושרת כמעט על ידי כל מדינות העולם. העלייה לארץ ישראל אינה תלויה עוד בגורמים חיצוניים אלא בידי עם ישראל וממשלת מדינת ישראל, ולאחר הניצחון במלחמת ששת הימים חזרה ארץ ישראל למעמדה הממלכתי והמדיני כמו בימי יהושע וכמעט כמו בימי דוד ושלמה, ויותר מאשר בימי מלכות החשמונאים. לפיכך כיום שקיום מצות ישיבת ארץ ישראל תלוי בידינו וברצוננו, גם לפי שיטת הרשב"א עלינו לברך ברכה על מצוה זו.

עוד כמה מרבני זמננו דנו בתירוצו של הרב קוק, והקשו עליו מבחינות נוספות:

רעיון זה כתב גם הרב ברוך הלוי עפשטיין, שעסק בסוגיית המצוות שלא תקנו עליהם ברכה, בספר תוספת ברכה (דברים א, טז, עמ' 14) ולא הזכיר שקדמו בכך רבנו בחיי.

10 רבי בנימין זאב, ונציה רצ"ט, ח"א, סימן קסט.

11 הרב יהודה ל' מיימון "ברכת הארץ", עמ' נא.

בספר מילי דמרדכי הקשה¹² שהמעין בדברי הרשב"א¹³ יראה שאין כוונתו שאין מברכים רק מפני החשש שמא לא יעלה בידו לגמור ותהא זו ברכה לבטלה, אלא שכל מצוה שאפשר לעוקרה כמאן דמעקרא דמיא, כמו שאמרו בכתובות (מ, א) דעשה שאפשר לבטלה אינו דוחה לא תעשה. וכל זה אינו נוגע אלא למצות צדקה, שאם העני אינו רוצה אין כאן מצוה כלל; אבל במצוות אחרות, כגון קידושי אשה, אפשר לברך לפני הקידושין אף על פי שיש חשש שמא לא תקבל הקידושין (ראה ברא"ש כתובות פ"א ס' יב), כיון שאף אם האשה הזאת תסרב לקבל את הקידושין - לא בטלה בכך המצוה ממנו וצריך לקדש אחרת. ואף אם כל הנשים שבעולם יסרבו אין המצוה בטלה ממנו אלא הרי הוא בכלל אנוס שרחמנא פטריה. ואם כן, גם לענייננו, במצות ישוב ארץ ישראל אין המצוה בטלה גם אם יהיו לו עיכובים שונים, אלא שהוא יהיה בגדר אנוס - ומדוע לא יברך¹⁴?

הרב יוסף יוסיפון תירץ¹⁵ שכוונת הרב קוק אינה לסברת הרשב"א, אלא לעיקרון אחר: מצות ישיבת ארץ ישראל אמנם מוטלת על כל אחד ואחד, אלא שעיקר המצוה הוא שתהיה הארץ ביד עם ישראל ולא ביד אומה אחרת, ודבר זה תלוי באומה כולה ולא ביחידים, שהרי האומה היא זו שצריכה לרשת את הארץ ולהחזיק בה, כי עיקר המצוה הוא השלטון של האומה בארצה, ומתוך המצוה הכללית קיימת גם המצוה הפרטית המוטלת על כל יחיד ויחיד. ומכיוון שהמצוה תלויה בכל הציבור, ואינה מתקיימת בשלמות על ידי היחיד, לכן אין מברכים¹⁶.

12 הרב מרדכי זק"ש, מילי דמרדכי, ירושלים תשנ"ד, סימן עה.

13 זה לשון שו"ת הרשב"א בח"א סימן יח: אין מברכין על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה, מפני שאפשר שלא יתצרה בה חברו ונמצא מעשה מתבטל, כגון מתנות עניים, והלואת הדלים, ונתינת צדקה, והעניקה וכיוצא בהם. ובח"א ס' רנד כתב: שאם אין לקבל או שאינו רוצה לקבל... אי אפשר לו לעשותה, אין מברך עליהם, וכן כל כיוצא בהן. ובח"ג סימן רפג: והכלל להם, שכל המצוה שיכול לעשותה על ידי עצמו ואינו צריך לאחר - מברך עליה; והמצוה שאינו יכול לעשותה בינו לבין עצמו אלא בצירוף אחר, כצדקה שאם אין עני לקבל אינו יכול ליתן... אינו מברך.

14 כך הבין הגם החתם סופר את דברי הרשב"א. החתם סופר (בשו"ת או"ח ס' נד) נשאל לגבי ברכת האירוסין, למה אין אנו חוששים שמא האשה תאמר שאינה רוצה להתקדש לבעל, ולפי הרשב"א כל מצוה שאינה נגמרת מבלי סיוע של אדם אחר אין מברכין עליה? ותיירץ: כוונת הרשב"א לכל מצוה שהיא לטובת חברו, ואם ירצה חברו שלא לקבל כאן טובה אין כאן מצוה, מה שאין כן פריה ורביה שהמצוה אינה לעשות טובה אלא חוב שהטיל עליו הקב"ה למצוא אשה שתינשא לו, ואם לא ימצא הרי הוא כמי שחשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשה, ובכל מצות עשה אם יאנס ויעכבוהו גויים ולסטים או לא ימצא אתרוג ותפילין וכן כיוצא בזה, אין זה בכלל דברי הרשב"א.

15 ר"מ בישיבת קדומים.

16 לפי הבנה זו דברי הרב קוק קרובים לדבריו של הישועות מלכו (שו"ת יו"ד סימן סו) בגדר מצות ישיבת ארץ ישראל לפי הרמב"ן. וראה מה שכתבתי בספר נחלת יעקב ח"ב, "עצמאות ישראל

אולם קיים קושי בהסבר זה, שכן הרמב"ן בעשין ד כתב: "מתחייב בה [=במצות הישיבה] כל יחיד גם בזמן הגלות!" מבואר שהחיוב הוא על היחיד גם כשאין הציבור יכול לקיים את המצוה. בנוסף, את הפסוק "וירשתם אותה וישבתם בה" (דברים יב, כט) דרשו חז"ל בספרי (פיסקה פ) "ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה", והם אמרו זאת אף בתקופת גלות וחורבן, שהרי בזמנם של התנאים שהוזכרו במדרש הנ"ל הייתה הארץ תחת שלטון נכרים¹⁷. זאת ועוד, לפחות לדעת הרמב"ן שיש מצוה בישיבת ארץ ישראל גם כשמצות הכיבוש אינה נוהגת, מדוע לא תיקנו ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל¹⁸? הרב יוסיפון תירץ: אכן ישנה מצוה גם בזמן הגלות, אבל המצוה ליחיד בזמן הגלות אינה אלא תחילת המצוה, ולא סיומה, לכן אין מברכים עליה. כדמות ראה לדבר אפשר להביא מדברי הר"ן בכתובות (ב, א בדפי הריף ד"ה ואסר), שהקשה מדוע לא מברכים בזמן הקידושין "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו על הקידושין"? (וכוונתו להקשות ממה שמבואר במסכת קידושין בתחילת פרק שני שמצוה לקדש את האשה, שמטעם זה מבואר שם שמצוה בו יותר מבשלוחו). ותירץ הר"ן: "שאין מברכין על מצוה שאין עשייתה גמר מלאכתה, כי הא דאכתי מיחסרה מסירה לחופה". נמצאנו למדים מדבריו שאף על פי שיש מצוה בקידושין, מכל מקום כיוון שאין זה גמר המצוה אין מברכים. ואם כן יש לומר דהוא הדין לגבי מצות היחיד בארץ.

ד. ברכת ישיבת ארץ ישראל כלולה בברכת הארץ שבברכת המזון

הצד השווה בכל התירוצים שהבאנו עד כה הוא שהם מסבירים מדוע לא ניתן לברך על מצות ישיבת ארץ ישראל. אולם מצאנו מכתב של האדר"ת שבו הביע את דעתו שהעולה לארץ צריך לברך על ישיבת ארץ ישראל¹⁹, אך לא כתב מהו מטבע ברכה זו. האם למעשה אנו מברכים ברכה זו?

הרב חיים שרגא פייבל פרנק בספר תולדות זאב (אותיות יב-יג) כתב:

קרוב הדבר להיאמר שבברכת המזון שאנו מברכין ואומרים: "נודה לך

בארצו - מצווה או עצה טובה?" סימן ב 2, עמ' 526-528.

17 תנאים אלה חיו לאחר החורבן. ראה נחלת יעקב ח"א, "ביאור הספרי", סימן ו'1, עמ' 148.

18 הרב שמואל ג' מרל, זכרון יעקב, ארץ ישראל תשנ"ח, סימן כט; ראה עוד שו"ת באהלה של תורה, ח"ד, סימן ה אות ו.

19 הרב אליהו דוד רבינוביץ תאומים, הרב ואב"ד של פוניבז' ומיר ברוסיה ובאחרית ימיו שימש כרב של ירושלים. אגרות לראי"ה, ירושלים תשמ"ו, נספחות אגרת 5, עמ' רנו; באגרת של הרב מרדכי גימפל יפה לאדר"ת, שהיה הרב של רז'ניו ומגדולי התורה בדורו. עלה באחרית ימיו לארץ והתיישב במושב יהוד.

ה' אלקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה... וברכת את ה' אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך, ברוך אתה ה' על הארץ" וכו' נכללת הברכה גם על ישובה של ארץ ישראל. ומן הראוי שהיושבים בארץ ישראל יכוונו באמירת ברכה זו על קיום מצוותן שיושבים בארץ²⁰.

החידוש בהסבר זה הוא, שבניגוד להסברים הקודמים שלפיהם לא תיקנו ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל מטעמים שונים שהובאו לעיל, לפי דבריו אכן תיקנו ברכה על המצוה, אלא שהיא כלולה בברכת הארץ שבברכת המזון.

וכן כתב הרב מרדכי פוגלמן בשו"ת בית מרדכי (סימן כד):

אנו מברכים את ברכת הארץ בשם ובמלכות בברכה השניה שבברכת המזון הנקראת בחז"ל "ברכת הארץ" והמסתיימת "על הארץ ועל המזון". ברכה זו תיקן להם יהושע כיוון שנכנסו לארץ (ברכות מח, ב), ויש לה סמך ומקור בתורה. נאמר (שם): מנין לברכת המזון מן התורה? שנאמר: "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וַיְבָרֶכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (דברים ח, י) ... "עַל הָאָרֶץ" - זו ברכת הארץ.

אמנם, את ברכת הארץ שבברכת המזון, וברכה אחת מעין שלוש הכוללת את ברכת הארץ, אנו מברכים גם בחוץ לארץ, אולם בעיקרה תוקנה ברכת הארץ לרגל כניסת עם ישראל לארץ ישראל²¹.

את השייכות של ברכת הארץ שבברכת המזון ליישוב הארץ מצאנו כבר בדברי הרא"ש בפירושו על התורה (במדבר לד, ב), על הפסוקים העוסקים במצות ירושת הארץ:

20 הסבר זה כתב גם הרב אליעזר וועבר, בהקדמה לספר תמורת תודה על מסכת תמורה, ירושלים תרמ"ז. בשו"ת רבבות אפרים (לרב אפרים גרינבלט, ח"ד, סימן מד אות קא) הביא את דברי התולדות זאב והסכים לתירוצו. זו גם המסקנה של הרב יעקב אריאל (שו"ת באהלה של תורה סימן ה) אבל לא הביא את דברי התולדות זאב. הרב שאול ישראלי (ארץ חמדה, ספר א שער א, סימן ה אות ט, עמ' לג) רצה לומר, שלרמב"ם מצות ישיבת ארץ ישראל כלולה בחיוב ההודאה על הארץ בברכת הארץ שבברכת המזון שהיא מהתורה, לפיכך היא מצוה מן התורה, אולם לא מכוח מצות עשה כמו הרמב"ן - אלא מהיותה כלולה בחיוב ברכת הארץ. ראה עוד בספר נחלת יעקב, ח"א, "שיטת הרמב"ם במצות ישיבת ארץ ישראל", סימן ג, עמ' 222.

21 התשב"ץ (שו"ת ח"ב סימן קסא) כתב שנוסח הברכה שאנו מברכים אינו הנוסח שתיקן יהושע בכניסתו לארץ: "וידוע שיהושע תיקן ברכת הארץ ודוד ושלמה ברכת בונה ירושלים, ובלא ספק שלא על הנוסח הזה שאנו מברכין אותן, וכן כתבו המפרשים ז"ל". כוונתו לרשב"א לברכות (מח, ב ד"ה הא אמרין) שכתב: "דאלמא המטבע הוא שטבעו רבנן, בודאי דקודם כיבוש הארץ ובנין ירושלים לא היו אומרים כמטבע שאמרו לאחר כיבוש ובנין, וכמו שאין אנו אומרים באותו מטבע שתיקנו דוד ושלמה, שאנו מבקשים להחזיר המלכות ולהעמיד הבית ולהמשיך שלות הארץ".

כך שנו רבותינו: עד שלא נכנסו לארץ היו מברכים ברכה אחת - הזן את הכל, ומשנכנסו היו מברכים על הארץ... ואין לך חביב מכולם יותר מברכת הארץ והמזון...

והוסיף עוד בבית מדרש, שמדברי חז"ל אנו רואים שברכת הארץ היא חוט השדרה של ברכת המזון, ולכן "כל שלא אמר 'ארץ חמדה טובה ורחבה' בברכת המזון לא יצא ידי חובתו" (ברכות שם).

לפי זה רשאים אנו לשער שמפני שברכת הארץ שגורה בפינו כחלק העיקרי של ברכת המזון, לכן לא תיקנו ברכה מיוחדת לאדם העולה לארץ ישראל. ונראה שהסבר זה שברכת הארץ שבברכת המזון היא למעשה ברכה על ישיבת ארץ ישראל, כתב הרמב"ן בפירושו על התורה²². בראשית דבריו, הרמב"ן מבסס את היותו של הפסוק "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" מצות עשה:

ורבותינו קבלו שזו מצות עשה, וטעמו ותברך את ה' אלקיך. וכן "וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִגְגָּךְ"²³ (דברים כב, ח), וכן "וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַה' אֱלֹהֶיךָ" (שם טז, א)... ורבים כן.

לאחר מכן מבאר הרמב"ן את תוכן המצוה, ומסביר שיש בה שני מרכיבים עיקריים: וטעם "עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה" כמו ועל הארץ הטובה, יצווה שתברכהו בכל שתשבע על השובע ועל הארץ שנתן לך שינחילנה לך לעולמים ותשבע מטובה, והנה חיוב המצוה הזאת בכל מקום.

כלומר, הרמב"ן שואל: "וְשָׂבַעְתָּ וּבֵרַכְתָּ" היא ברכה על השביעה, ומה טעם "עַל הָאָרֶץ", הרי חיוב הברכה על השביעה שייך בכל מקום? לכן אמר שהוא כמו "ועל", יצווה שתברכהו בכל עת שתשבע על השובע ועל הארץ שנתן לך. כלומר, בברכת המזון שהיא מצות עשה אנו מברכים גם על כך שאנו שבעים, וגם על הארץ הטובה שנתן ה' לנו. ומסיים הרמב"ן, אבל חיוב המצוה של ברכת המזון הוא בכל מקום, פירוש גם בחוץ לארץ ולא רק בארץ ישראל. למדנו מדבריו שבברכת הארץ שבברכת המזון אנו מברכים גם על ארץ ישראל שניתנה לנו. ובכך יש מקור להסבר שחז"ל לא תיקנו ברכה נפרדת על הישיבה בארץ, גם לדעת הרמב"ן הסובר שהיא מצות עשה מהתורה.

המקור לברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל באמצעות ברכת המזון נמצא גם במדרש המתאר את עליית דניאל וסיעתו לארץ ישראל²⁴. במדרש שיר השירים רבה

22 וכן כתב רבינו בחיי שם.

23 כלומר, לדעת חז"ל הכתוב "וּבֵרַכְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" הוא מצות עשה לברך ברכת המזון, כמו "וְעָשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִגְגָּךְ" שהוא לשון ציווי - עשה מעקה.

24 הרב יונה עמנואל, המעין (ניסן תשמ"ג) כרך כג גליון ג, "על ברכת הארץ", עמ' 18.

(פרק ה' ס' ד) נאמר: "בהיא שעתא גזר [כורש] ואמר: דעבר פרת עבר, דלא עבר לא יעבור. דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה. אמרו: מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על ארץ ישראל". ממקור זה נראה שכאשר מברכים ברכת המזון בארץ ישראל מברכים גם על ישיבת ארץ ישראל.

מקור נוסף בדברי חז"ל מצאנו על פי דבריו של הגר"א²⁵. לאחר שחצו בני ישראל את הירדן ונכנסו לארץ באו להר גריזים והר עיבל, וקיימו את הציוויים שבתורה - מעמד הברכות והקללות, בניית המזבח ועוד. במסכת סוטה (לו, א) נאמר: "והעלו עולות ושלמים, ואכלו ושתו ושמחו, וברכו וקללו, וקפלו האבנים". לפי נוסח זה מדובר על הברכות והקללות האמורות בפרשת 'כי תבא' (דברים כז). אולם, הגר"א באדרת אליהו (פרשת ראה יא, כט) גורס: "וקפלו את האבנים העלו עולות ושלמים, ואכלו וברכו **ברכת המזון**". הגר"א מחק את מילת "וקללו" וכתב שזו טעות סופר, מפני שהברכות והקללות היו לפני בנין המזבח והקרבת הקרבנות (כמבואר במשנה סוטה פ"ז מ"ה). לכן צריך לומר "וברכו" - פירוש: ברכת המזון. "לכן אמרו 'וברכו', כי יהושע תיקן להם ברכת הארץ באותו היום". עכ"ד.

הרש"ש והמצפה איתן על הגמרא (סוטה לו, ב) הביאו את גירסת הגר"א. המצפה איתן כתב שצריך למחוק את המילה "וקללו" ולכתוב במקומה "ברכת המזון". זו גם גירסת המאירי שכתב "ברכו" ללא התוספת "וקללו"²⁶. לפי גירסת הגר"א, ניתן לומר שברכת הארץ בברכת המזון שתיקן יהושע היא ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל; כשנכנסו לארץ ישראל לאחר שאכלו, ברכו ברכה על הכניסה לארץ ועל ירושתה וישיבתה.

נראה שזוהי משמעות נוסח הברכה בברכת הארץ²⁷. המילים "שהנחלת לאבותינו" מה כוונתן? על פי הפשט הכוונה שהארץ הובטחה וניתנה בראשונה לאבות, ואנו זכינו בה בגלל שהיא נחלת אבותינו. אולם בשיבולי הלקט (סימן קנז), על פי כתב יד משנת רס"א (1501), הנוסח הוא "שהנחלתנו ארץ חמדה" - שהנחלת לנו. כן כתבו אחרונים נוספים. הראשון לכולם האלשיך (דברים ח, י' ויברכת את ה' אלקינו): "יהושע תיקן ברכת הארץ (ברכות מח, ב), אך לא כנוסח אשר היא לנו עתה, כי אנחנו אומרים: 'נודה לך... על שהנחלת לאבותינו ארץ טובה ורחבה', אך יהושע לא תקן כי אם 'נודה לך על שהנחלת לנו'. וזהו שמזהיר ואומר לישראל 'עשה באופן ש'אֶכְלָתָּ

25 הרב יצחק אמת, המעין תשרי תש"ם, כרך כד גליון א', "בענין ברכת הארץ", עמ' 78; ר' אריה רוזנצווייג, המעין טבת תש"ם, כרך כד גליון ב', "עוד על ברכת הארץ", עמ' 41-45.

26 ר' אריה רוזנצווייג שם הביא הוכחה לגירסת הגר"א מכתב יד וטיקן 110, כתב היד הקדום ביותר למסכת סוטה (נכתב בשנת קמ"א [1381]), שזו אכן הייתה גירסת חז"ל שם בגמרא בסוטה.

27 ר' אריה רוזנצווייג שם בתוספת נוסף.

וְשָׁבְעָתָּ וּבִרְכָתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ שִׁיחִיהָ זֶה הַנוֹסַח שֶׁלְךָ, וְלֹא שֶׁתֹּאמַר 'שֶׁהִנַּחֲלַת לֵאבוּתֵינוּ', וְהוּא שֶׁלֹּא תִגְרוֹם לִגְלוּת מֵאֶרֶץ. וְעַל יְדֵי מֶה תִּהְיֶה גֹרֵם דְּבַר זֶה, שֶׁתֹּאמַר 'אֲשֶׁר נָתַן לָךְ'..."

לאור דבריו יש לומר שהיום שהקב"ה החזיר לנו את הארץ צריך לחזור לנוסח "שהנחלת לנו", ומי שאינו רוצה לשנות מהנהוג יאמר "לאבותינו ולנו"²⁸. כן כתב בספר אורח מישרים²⁹: "זוה הברכה שאנו מברכים בברכת המזון 'נודה לך על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה', ולעיתיד נאמר במהרה בימינו: 'נודה לך... שהנחלת אותנו'". בספר ברכת שרגא כתב: מסתבר שיהושע "תיקן להודות על נתינת הארץ כלשון התורה: 'עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ'. אמנם, לאחר החורבן נשתנה לשון זו לנוסח 'על שהנחלת לאבותינו', כיון שאי אפשר לומר 'על שנתת לנו' בישיבה על אדמת נכר. לפי זה, עתה כשאנו שוב זוכים על כל פנים בישיבת הארץ, יש לחשוב מתי תשוב העטרה ליושנה לומר כלשון התורה 'אשר נתת לנו'³⁰.

כן כתב הרב חיים דוד הלוי³¹ שהנוסח שבידינו שונה הוא מזה שהתקין יהושע, מפני שאחר הגלות שינוהו חכמי הדורות, ונוסחת ברכת הארץ שהתקין יהושע הייתה כפי שבאה לידי חיוב בתורה ובאותה לשון ממש, ונוסחתה הייתה: 'על שהנחלת לנו...'. השינוי העיקרי שאחרי הגלות הוא, מילת 'לאבותינו' שהתקינו חכמי הדור לאחר החורבן, ובאה במקום מילת 'לנו'. והוסיף: "לענ"ד היה מן הראוי שחכמי דורנו זה שזכה לאתחלתא דגאולה יחזירו שוב לנוסח ברכה זאת מילת 'לנו' שהיתה בלי ספק במקור, ותהיה זו מכלל תודתנו לה' שזכינו להתנחל שוב בארץ חמדתו". עכ"ד. לפיכך היו שהוסיפו בנוסח הרגיל "שהנחלת לאבותינו ולנו"³².

לפי זה, הנוסח ש"הנחלתנו" או "שהנחלת לאבותינו ולנו" מתאים לברכה על ישיבת ארץ ישראל, וגם סיום הברכה "ברוך אתה ה' על הארץ" וכו' משמעותו ברכה על הארץ.

28 הרב יצחק ברנד, קדושת ציון גליון מד (אב תשע"ט), "ברור מהותה של ברכת הארץ שבברכת המזון", עמ' יח. ראה מה שהשיג עליו הרב הלל לוונטה, קדושת ציון גליון מז (תשרי תש"פ), עמ' יב-יז.

29 הרב מנחם צבי טאקסין, ספר אורח ישראל, ורשה תרנ"ג, עמ' סא, על הגמרא בפסחים קט, ב. וחדש שלעתידי לבוא "כאשר ניגאל מגלותנו ונבוא לארצנו" (כלומר בימינו) נוסף בליל הסדר כוס חמישי על נחלת הארץ.

30 הרב שרגא היימן, ברכת שרגא, בני ברק תשנ"ז, ברכות כ, א, עמ' יב. והוסיף: 'כשהצעתי עניין זה לגדול אחד, העיר שיש להסתפק בדבר אם המטבע של יהושע הוא על נתינת הארץ לכל פרט בכל דור, או על הנחלה בזמן יהושע'.

31 מקור חיים השלם, פרק פא הלכות ברכת המזון, עמ' 97.

32 הרב דוד לוין, "גור אריה" - תורה וארץ ישראל, חוברת 3 (סיון תשל"ד), עמ' 7. וכן נהג לומר הרב חיים שרגא פייבל פרנק.

מדוע בתוך ברכת המזון? אולם עדיין קשה: א. מדוע לא קבעו את הברכה על ישיבת ארץ ישראל כברכה בפני עצמה, ורק כללו אותה בהודאה על המזון? ב. ובעיקר כיון שמדובר בברכה על מצוה, כיצד כללו אותה בברכת המזון שהיא ברכת השבח ולא ברכת המצוות?

ונראה לומר ביחס לשאלה הראשונה, שרצתה התורה להשריש בנו את האהבה והקשר לארץ, כדי שנדע ונודה שהיא 'ארץ טובה ורחבה'; לכן נכללה ברכה זו בברכת המזון בה אנו "צריכין לספר בשבח הארץ כדי שישתוקקו לה הנפשות" (אבודרהם, ברכות המזון). שהרי את ברכת המזון אנו אומרים בכל יום ולעיתים כמה פעמים, והיא שגורה בפינו, ובכך אנו מודים לה' שנתן לנו את הארץ ומתקשרים אליה.

לפי זה מוסבר גם מדוע מי שגר בארץ מברך על ישיבת הארץ אחרי כל סעודה, ולעומתו היושב בסוכה אינו צריך לברך כמה פעמים, ואם אינו יוצא כל שבעת הימים מהסוכה נפטר בברכה שברך כשנכנס לסוכה? מדוע לא תיקנו שרק מי שעלה מחוץ לארץ יכוון בפעם הראשונה שהוא אוכל סעודה בארץ בברכה זו? אלא שמטרת הברכה להשריש בנו את האהבה והקשר לארץ, ולהודות לה' על נתינת הארץ, לכן גם מי שנולד בארץ ולא יצא ממנה מברך בכל יום.

סיוע לנאמר נמצא בדברי התולדות זאב (אות יג עמ' סח) שהסביר מדוע כל הברכות שאנו מברכים אינן אלא מדרבנן, מלבד שתיים שהן מן התורה: ברכת התורה וברכת המזון. וכך כתב:

הטעם, כי שני דברים אלה ניתנו בכפיה. נתינת התורה הייתה בכפיה "כפה עליהם הר כגיגית" (שבת פח, א), וקבלת ארץ ישראל הייתה בכפיה, שהרי חטאו בחטא המרגלים כשסירבו להיכנס לארץ. לפיכך, כדי לתקן זאת חייבה התורה לברך שתי ברכות, ברכת התורה שעל ידה מודים אנו לה' ומראים שמקבלים אנו ברצון ובשמחה את התורה ולא מתוך כפיה, ובברכת הארץ שבברכת המזון שבה אנו מודים לה' על הארץ ומשרישים בנו חיבה ואהבה אליה. בכך אנו מתקנים את חטא דור המדבר "וַיִּמָּצְאוּ בְּאֶרֶץ חֲמֹדָה" (תהלים קו, כד).

וביחס לשאלה השנייה שברכת המזון היא ברכת השבח ולא ברכת המצוות - יש להוכיח מדברי הפוסקים שעיקר עניינה של ברכת 'על הארץ ועל המזון' הוא על ישיבת ארץ ישראל: הטור (או"ח סימן קפז) כתב שבנוסח ברכת הארץ היו שנהגו לומר נודה לך וכו' שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה **ברית ותורה** ועל שהוצאתנו וכו' (רמב"ם); כלפי נוסח זה כתב הרא"ש שלא יאמר כן, שהרי יאמר אחר כך 'על בריתך' וכו'. וכתב המשנה ברורה (סימן קפז ס"ק ה): ומה שאמר בגמרא צריך

שיזכיר בה ברית ותורה, היינו העניין של ברית ותורה, כמו שאנו אומרים 'על בריתך' וכו', לא תיבות ממש.

הב"ח (שם ד"ה ואין צריך לומר) הסביר מדוע למרות שברכה זו פותחת בהודאה, ויש לחזור תמיד מעין הברכה סמוך לחתימתה, אין צריך לחזור ולומר סמוך לחתימת ברכת הארץ לשון הודאה:

סבירא ליה כיון שעיקר ברכה נתקנה על הארץ, אם כן עיקר הפתיחה היא 'שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה', וזהו אמרו גם כן סמוך לחתימה ככתוב 'ואכלת ושבעת וגו' על הארץ הטובה אשר נתן לך', וחותרם 'ברוך אתה ה' על הארץ ועל המזון', אבל הודאה תחילה וסוף אינו עיקר לברכת הארץ אלא טפלה לה, ולפיכך לא הויה הודאה פתיחה לברכה זו.

למדנו מדבריו שברכת הארץ כוללת שני עניינים: א. ברכת הארץ. ב. הודאה תחילה וסוף - 'נודה לך ה' אלקינו... ועל הכל ה' אלקינו אנחנו מודים לך', והיא טפלה לברכת הארץ. כלומר, ברכת הארץ היא אכן ברכה על ישיבת ארץ ישראל, אלא שיש בה עניין של הודאה שהוא טפל לעניין הארץ, ולכן נוסח הברכה הוא בסגנון של ברכת ההודאה.³³

אולם, למרות הנאמר עדיין קשה, מדוע לא מצאנו בברכת הארץ הזכרה מפורשת של **מצות** הישיבה בארץ? לפנינו הודאה על הארץ שקיבלנו מהאבות ומהקב"ה - ברכת ההודאה, ולא נוסח של ברכת המצוות כמו בברכת התורה: "אשר קידשנו במצוותיו לעסוק בדברי תורה", או בברית מילה: "אשר קידשנו במצוותיו על המילה" וכד'! וצריך עיון.

33 בנוסף, המשמעות של הפסוק "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכַּתְךָ" בכתוב, שהוא המקור בתורה לברכת המזון, הוא בהקשר לירושת הארץ. הפרשה בתורה בה נמצא פסוק זה מתחילה: "כָּל הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּ וְרַבְתֶּם וּבָאתֶם וַיִּרְשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָשָׁבַע ה' לַאֲבֹתֵיכֶם" (דברים ח, א). לשם כך נאמר בתורה על ישראל לזכור את ה' שהוציאם ממצרים, הולך אותם דרך המדבר והביאם אל הארץ הטובה: "וְשָׁמַרְתָּ אֶת מִצְוַת ה' אֱלֹהֶיךָ לְלַכֵּת בְּדַרְכֵּי וּלְיִדְאָה אֹתוֹ. כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבַיְאֶךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלִי מַיִם..." (שם פס' ו-ט), ואז: "וְאָכַלְתָּ וְשָׂבַעְתָּ וּבִרְכַּתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ" (שם פס' י). לכן, המצוה עוסקת בהכרת טובה לה' על הארץ. חז"ל למדו מכאן שיש גם ציווי לברך על המזון הניתן לאדם בכל מקום בעולם, אך ברכת הארץ אינה ברכת תודה על המזון בלבד אלא עיקרה הודאה על ברכת הארץ (על פי הרב צבי קורן, "על הארץ או על המזון?" שמעתין 149 [אייר-אב תשס"ב], עמ' 104). בהמשך הגמרא נאמר: "כל שלא אמר 'ברית' ו'תורה' בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו" (ברכות מט, א) פירש רש"י: שבזכות הברית והתורה נירש את הארץ. ברית ה' ושמירת התורה והמצוות הם התנאי שבזכותם נירש את הארץ. בלעדיהם ארץ ישראל חסרה, וישראל לא יזכו להתיישב בה לאורך זמן.

ה. הסברים נוספים התלויים בהגדרת מצות ישיבת ארץ ישראל

א. הכשר מצוה - היו שטענו³⁴ שישבת ארץ ישראל היא הכשר לקיום המצוות התלויות בארץ. כלומר, מצאנו שתי גישות ביחס למצוות ישיבת ארץ ישראל. לפי גישה אחת מצוות ישיבת ארץ ישראל היא מצוה עצמית הנובעת מקדושתה של הארץ (כפתור ופרח פרק י), ולפי השנייה משמשת מצוות ישיבת ארץ ישראל רק אמצעי ("הכשר מצוה") לקיום המצוות התלויות בארץ (שו"ת תשב"ץ ח"ג סימן ר). לפי הסוברים שהיא הכשר מצוה - אין מברכים על הכשר מצוה, כי כל מצוה שעיקרה אינה אלא בשביל תכלית אחרת אין מברכין עליה. אולם קשה לקבל הסבר זה, כיוון שלפי הרמב"ן היא מצוה עצמית, וזו גם דעת רוב האחרונים³⁵, ומדוע אין מברכים עליה?

ב. מצוה קיומית - היו שטענו³⁷ שמצוות ישיבת ארץ ישראל היא מצוה קיומית. כלומר, אין זו מצוה שחייבים לקיימה, אבל העולה לארץ ודר בה מקיים מצוה. היו שהסבירו שזו שיטת הרמב"ם³⁸, והיו שכתבו זאת גם בשיטת הרמב"ן³⁹. לכן לא תיקנו ברכה על מצוות ישיבת ארץ ישראל, כי לא נתקנה ברכה אלא על מצוה שהיא חובה. אך הסבר זה קשה, שהרי הרמב"ן כתב במפורש שהיא מצוה חיובית - "**מתחייב** כל אחד ממנו ואפילו בזמן הגלות" (השמטות עשין ד). גם לסוברים שהרמב"ם חולק על הרמב"ן, מצוות ציצית תוכיח, שהיא מצוה קיומית ותיקנו ברכה עליה⁴⁰.

ג. המצוה היא מלחמת שבעה עממין - היו שכתבו⁴¹ כי גם הרמב"ם סובר כדעת הרמב"ן שגם בזמן הזה ישנה מצוות עשה בישיבת ארץ ישראל. ומה שלא מנחה בספר המצוות, משום שהוא סובר שמצוות ישיבת ארץ ישראל נכללת במצוות מלחמת

34 שו"ת פרי יהושע סימן סו. ספר ליקוטי שושנים, עמ' תקלג, תקנה. שו"ת יפה מראה סימן, עמ' לה-לח. שו"ת דברי בניהו, חלק יט סימן כ אות יא. האוצר, גליון לו סעיף ג. ספר זכרון יעקב, ח"ג, סימן כט אות ד.

35 ראה נחלת יעקב, ח"א, "מצוות ישיבת ארץ ישראל - מצוה עצמית או אמצעי לקיום המצוות התלויות בארץ?" עמ' 313-342.

36 ראה נחלת יעקב שם, סימן א1 הרמב"ן, עמ' 314-318.

37 הרב מתתיהו גבאי, האוצר, גליון לו סעיף ד.

38 הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, אה"ע ח"א סי' כב. ראה עוד נחלת יעקב, ח"א, מצוות ישיבת ארץ ישראל - מצוה קיומית או חיובית, סימן א, עמ' 278-281.

39 ראה עוד נחלת יעקב, ח"א, שם סימן ב, עמ' 282-289.

40 ראה נחלת יעקב, ח"א, עמ' 280-281, שהבאנו את השגת הרב אברהם אלקנה שפירא על עצם חידוש המושג של 'מצוה קיומית'.

41 הרב מרדכי זק"ש, מילי דמרדכי סימן עה.

שבעה עממין בארץ ישראל (ראה ספר המצוות עשה קפז), ולכן לא מנאה למצוה מיוחדת. לפי זה, הדבר פשוט למה לא תקנו ברכה, שכן אין מברכים על הפורענויות כמו שכתב הרשב"א (שו"ת סימן יח), ובוודאי שאין מברכים על המלחמה אע"פ שהיא מצוה שהרי יש בה שפיכות דמים, ולכן לא תקנו ברכה על הישיבה כי היא חלק מהמצוה הנ"ל. אולם גם הסבר זה קשה, שהרי בספר המצוות (עשה קפז) מבואר שסיבת המלחמה נגד שבעת עממין אינה לצורך כיבוש הארץ אלא לשם ביעור העבודה הזרה - "שהם עיקר העבודה זרה ויסודה הראשון... שלא נלמד מכפירתם". אם כן, ביחס למצוות המלחמה בשבעת עממים, כיבוש הארץ היא תוצאה, ולא מצוה⁴².

סיכום ומסקנות

האחרונים כתבו הסברים מדוע לא תיקנו ברכה על מצות ישיבת ארץ ישראל, כגון שאין מברכים על מצוה שהיא תמידית, שאין מברכים על מצוה טבעית שכלית, הישיבה בארץ ישראל היא רק התחלה למצוה ואין מברכים על מצוה שאינה תלויה כולה ביד העושה אותה, ועוד. לעומתם, האדר"ת כתב שיש לברך על ישיבת ארץ ישראל. והיו שכתבו שברכה על מצוה זו כלולה בברכת הארץ שבברכת המזון, ונראה שזו דעת הרמב"ן, וכך מבואר במקורות חז"ל במדרש שיר השירים רבה ובמסכת סוטה (לו, ב) על פי גירסת הגר"א. לכן נראה שראוי לכוון בברכת נודה לך שבברכת המזון גם על קיום מצות ישיבת ארץ ישראל. במיוחד עולה חדש שמגיע לארץ בפעם הראשונה ראוי שיקבע סעודה, ויכוון לצאת בברכת הארץ על שזכה לעלות לארץ ישראל.

42 ראה עוד נחלת יעקב, ח"א, "שיטת הרמב"ם במצות ישיבת ארץ ישראל", סימן ג' עמ' 214-220. תירוצים נוספים כתבו האחרונים שלא נדון בהם: תירוצ' נוסף של הרב י"ל מימון במאמרו בסיני; הרב שמעון אמוראי, נחלת שמעון, ח"א בהקדמה, עמ' 6; הרב יוסף ליברמן, משנת יוסף, ח"ט סימן כ אות ה; הרב יעקב מ' חרל"פ, מי מרום, ירושלים תשל"ט, חלק ג - סידור תפילה, עמ' נא; הרב משה צוריאלי, דרישת ציון, בני ברק תשס"ו, עמ' 231, הסבר על פי הסוד, ואכמ"ל.

